

А. А. Мещеряков, доктор економічних наук,
завідувач кафедри фінансів і кредиту Академії
митної служби України

ВПЛИВ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ

У статті розглядаються проблеми впливу на розвиток банківської системи входження на український ринок іноземного капіталу, аналізуються напрямки підвищення конкурентоспроможності українських банків в умовах глобалізації.

В статье рассматриваются проблемы влияния на развитие банковской системы вхождения на украинский рынок иностранного капитала, анализируются направления повышения конкурентоспособности украинских банков в условиях глобализации.

The article is concerned with problems of influence on development of banking system entrance to the Ukrainian foreign capital market, analysis direction of competitive recovery of Ukrainian banks in the age of globalization.

Ключові слова. Глобалізація, регіоналізація, іноземний капітал, капіталізація, банківська система, ринок банківських послуг, конкурентоздатність, злиття, поглинання, об'єднання.

Вступ. Процеси глобалізації світової економіки не оминають банківську систему України, особливо з огляду на зростання відкритості вітчизняної економіки, пов'язаної зі вступом до СОТ.

Іноземний капітал займає все значніше місце в банківській системі України, але дискусійним залишається питання: позитивно чи негативно впливатиме підвищення його обсягу на розвиток вітчизняних банків унаслідок посилення конкуренції. Форми та масштаби збільшення іноземного капіталу на вітчизняному ринку банківських послуг слід підпорядковувати стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищенню національної конкурентоспроможності, економічної безпеки та зміцнення грошово-кредитної системи України.

Необхідно проаналізувати тенденції впливу входження іноземного капіталу в банківську систему України з погляду підтримки стабільності національної економіки. Актуальні питання: яким чином діяльність банків з іноземним капіталом, відкриття іноземних філій та представництв вплине на конкурентоспроможність українських банків, та як регулювати входження іноземного капіталу в банківську систему України.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз трансформації українських банків з урахуванням притоку іноземного капіталу, визначення напрямів та перспектив впливу глобалізації світової економіки на розвиток банківської системи України.

Результати дослідження. Вивченню проблем фінансової глобалізації, місця та ролі банків у цих процесах присвятили свої праці такі іноземні вчені, як Дж. Маршалл, Ж. Герар, Р. Ринутро, І. Ханкель. Серед вітчизняних дослідників слід назвати О. Вараповського, Б. Губського, Ю. Пахомова, О. Рогача, О. Шниркова, С. Соколенка, В. Гейця та інших.

Як зазначається в [1], недостатній розвиток фінансової інфраструктури в державі є аргументом на користь зацікавленості іноземних банків у присутності на українському ринку. За даними НБУ, на початок 2009 р. частка іноземного капіталу в сукупному статутному капіталі українських банків становила 37,6 %. Загалом в Україні діють 52 банки з іноземним капіталом, серед них 17 банків зі 100 %-вим іноземним капіталом. Існує думка, що присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної економіки, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку.

© А. А. Мещеряков, 2009

До позитивних чинників глобалізованих фінансових ринків у [2] зараховано: високі стандарти щодо якості послуг, інформаційної діяльності й звітності; додаткове фінансування; додаткові ринки, продукти і потоки капіталу; незалежність від внутрішніх ринків; високий ступінь диверсифікації; достатньо висока ліквідність; можливості для ефективнішого розміщення капіталу; професійне управління ризиками, оптимізація системи управління.

Водночас існують досить серйозні фінансові та економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету у сфері грошово-кредитної політики, можливим посиленням нестабільності, несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту і пропозиції на грошово-кредитному ринку.

Так, основною метою приходу на український ринок деяких іноземних банків у другій половині 90-х рр. було вкладення коштів в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Після зниження ставок за ОВДП і обсягів спекулятивного доходу від цих операцій такі банки, як “Креді Свісс Ферст Бостон (Україна)” і “Сосьєте Женераль Україна” припинили свою діяльність на українському ринку банківських послуг [3].

Як зазначається в [4], негативна дія глобалізації для банківських структур зумовлює такі явища:

- збільшення відмінностей між ключовими макроекономічними показниками розвинених країн та країн, що розвиваються, в результаті нерівномірного розподілу результатів глобалізації;
- посилення диференціації доходів різних груп населення усередині багатьох національних господарств. Ця тенденція характерна і для деяких розвинених країн;
- швидке переміщення величезних обсягів капіталу і його вплив на національні економіки. Причому особливо деструктивний вплив має “втеча” іноземних і національних капіталів у гонитві за кращими умовами використання.

Крім цього, слід зазначити, що фінансові системи розвинених країн усе більше об’єднуються в рамках “першого світу”. Вражаюче піднесення світової фінансової сфери – це, перш за все, збільшення дуже обмеженої кількості відомих національних ринків, на яких діють корпоративні суб’єкти з високорозвинутих країн. Таким чином, відносну значущість решти планети для країн, які є джерелом капіталу, не слід переоцінювати [5].

Фінансова криза останніх років, нестабільність великих фондових бірж, уповільнення зростання, економічний спад свідчать про нестійкість економічних систем в епоху глобалізації і необхідність змін економічного устрою світу. А оскільки це неможливо здійснити ближчим часом, необхідне належне державне втручання у подолання негативних наслідків глобалізаційних процесів.

Якщо приплив зарубіжного банківського капіталу належним чином регулюється та контролюється, структура банківської системи поліпшується, банки отримують більше стимулів для виходу на міжнародні фондові ринки, динамічніше розвиваються місцеві фондові ринки, знижується відсоткова ставка, підвищуються стандарти гарантування вкладів. При цьому Асоціація українських банків вважає, що потрібно обмежити частку іноземного капіталу в національній банківській системі.

Існує багато факторів, які, на нашу думку, викликають протидію з боку вітчизняних банків щодо припливу іноземного капіталу. Серед них слід виділити такі.

1. Як правило, іноземний банківський капітал не несе тих витрат, які пов’язані з виконанням неформальних обов’язків місцевих банків перед політичними структурами та участю в тінювих механізмах. Тобто залучення іноземного капіталу – протидія корупції та сприяння легалізації заробітної плати і відповідному збільшенню соціальних відрахувань.

2. Українські банки неконкурентоспроможні з позиції капіталізації та рівня собівартості банківських послуг.

3. Іноземні банки приходять на ринки, що розвиваються, розміщувати свої дешеві ресурси, а не залучати депозити на ринках країн, що приймають.

4. За фактичної відсутності серед українських банків вираженої спеціалізації (фактично всі банки універсальні) на вітчизняний ринок виходять так звані “галузеві” гравці. Наприклад, у сегменті експрес-кредитування з’являється Home Credit, що купує ПриватІнвестбанк, Агробанк і кредитний союз “ПриватКредит”. Вийшов на український ринок найбільший банк Казахстану – БанкТуранАлем, який одержав контроль над Українським кредитно-торговельним банком (УКТБ) і вже перейменував його в БТА-Банк. Окрім роздрібного ринку, банки з іноземним капіталом орієнтуються також на споживче і частково іпотечне кредитування населення.

5. Результати діяльності банків з іноземним капіталом свідчать про їх певні системні переваги, зокрема норматив адекватності регулятивного капіталу та рентабельність у них вищі, ніж у системі в цілому, а частка недоходних активів менша.

6. Закордонні банки можуть легко виграти боротьбу за великий український бізнес, який бажає інтегруватися в глобальну економіку (банки, які нині контролюють іноземці, активно надають фінансові послуги великим вітчизняним підприємствам, що ведуть зовнішньоекономічну діяльність).

7. Закордонні банки мають чимало кредитних, депозитних, розрахункових та інших інструментів, а їх вітчизняні банки ще слабо опанували.

Яким чином вітчизняні банки спроможні сьогодні конкурувати з іноземним капіталом в умовах, коли останній має зазначені вище переваги? Вступ України до СОТ значно обмежив можливості адміністративного регулювання руху іноземного капіталу через прямі заборони та обмеження, тобто слід шукати інші шляхи.

На нашу думку, існують два таких шляхи: збільшення вітчизняних банків через злиття і поглинання та протидія глобалізації через регіоналізацію.

Регіоналізація здатна не тільки сприяти повноцінному розвитку економіки країн, що розвиваються, але й підсилити їх позиції у відносинах із сильнішими сусідами. Як один з можливих напрямів регіоналізації у [6] висувається ідея створення Всеслов’янського Союзу з метою об’єднання і зміцнення слов’янських

позицій у глобальному світі. Базу для нього становить Слов'янський платіжно-валютний союз. Формування платіжно-валютного союзу має відбуватися на основі нової загальної резервної валюти, яка не буде національною для жодної країни. Ця валюта не запроваджуватиметься в обіг для внутрішніх платежів, а використовуватиметься тільки для розрахунків між країнами – учасниками союзу, валюта яких, будучи частковою конвертованою, схильна до зміни курсу.

Пропонується створити єдину всеслов'янську валютну і фондову біржу, де можна організувати попит на слов'янські валюти й цінні папери, а також міжбанківський кліринговий центр на базі резервної валюти і мультивалютної системи електронних платежів Всеслов'янського Союзу. Система слов'янських національних банків на чолі із Всеслов'янським центральним банком, який координуватиме рух капіталів, регулюватиме операції з наднаціональною валютою.

Щодо створення конкуренції іноземним банкам через укрупнення вітчизняних банків унаслідок їх злиття і поглинання, то цей варіант видається більш реальним, хоча також проблематичним. Існують такі можливості злиття і поглинання банків: злиття вітчизняних банків або поглинання одним банком інших; злиття або поглинання банками інших елементів кредитної системи (наприклад, банків і страхових компаній); поглинання (злиття) вітчизняними банками іноземних банків.

Другий варіант не розв'яже проблеми капіталізації вітчизняних банків, оскільки українська парабанківська система перебуває в початковій стадії. Фінансові, страхові, інвестиційні компанії та інші парабанки не мають ані достатнього капіталу, ані достатнього досвіду діяльності, ані достатнього попиту на свої послуги.

Третій варіант видається взагалі утопічним, оскільки жоден український банк не має ресурсів на поглинання іноземних банків. Навпаки, триває процес поглинання вітчизняних банків іноземними.

Найбільш реальним, на нашу думку, є саме перший варіант, пов'язаний зі злиттям та поглинанням банків усередині країни. Можливі варіанти цього процесу проаналізовано, зокрема, в [7]. Слід зазначити, що реалізація будь-якого із запропонованих варіантів потребує значного впливу з боку держави і може зачіпати різні корпоративні та галузеві інтереси, але без цього нині, на нашу думку, буде важко зберегти конкурентоспроможність вітчизняної банківської системи.

Проаналізуємо запропоновані в [7] варіанти трансформації українських банків з урахуванням припливу іноземного капіталу.

1. Створення банківського холдингу на базі банків з часткою капіталу в структурі пасивів більше 1 %. Капітал такого холдингу становитиме близько 5 млрд євро, що забезпечить його повноцінну кредитно-інвестиційну діяльність, дозволить залучати значні іноземні інвестиції та конкурувати з середніми іноземними банками. Але цей підхід призведе до фактичної монополізації таким холдингом українського ринку банківських послуг, хоча у порівнянні з капіталом більшості іноземних банків сума капіталу холдингу лишиться неконкурентоспроможною.

2. Створення банківського холдингу на базі малих банків з часткою капіталу в структурі пасивів менше 1 %. Тоді капітал холдингу становитиме близько 2,5 млрд євро, а на ринку діятиме приблизно 25 банків. За такого сценарію зберігається певна конкуренція між вітчизняними банками (хоча холдингу належатиме переважна частина капіталу банківської системи), але ускладнюється конкуренція з іноземними банками.

3. До холдингу входять усі банки, окрім державних та найбільшого на сьогодні – Приватбанку. Капітал холдингу становитиме понад 6 млрд євро, а на ринку діятиме 3 банки та один холдинг. При цьому негативи та позитиви будуть ті самі, що й за першим сценарієм.

4. Створення першого холдингу шляхом приєднання до одного з найбільших банків тих банків, розмір капіталу яких не перевищує 100 млн грн, а другого холдингу – шляхом приєднання до другого з найбільших банків тих банків, розмір капіталу яких не перевищує 70 млн грн. У такому разі на ринку діятиме понад 70 банків і два холдинги. Це дозволяє зберегти конкурентне середовище і створити передумови для протидії монополізації ринку банківських послуг. Крім цього, зникнуть недокапіталізовані та неконкурентоспроможні банки. Але це знов не розв'язує проблеми конкуренції з іноземним капіталом.

Звісно, це не всі варіанти збільшення українських банків, більше того – в основу формування холдингів у даному випадку покладено дещо механічні критерії об'єднання. Можливі й інші варіанти, але над ними треба працювати практично всім банківським аналітикам, і в першу чергу фахівцям НБУ.

Висновки. Наведені вище дані дозволяють нам зробити такі висновки.

1. Приплив іноземного капіталу на український ринок банківських послуг вимагає від вітчизняних банків пошуку шляхів підвищення власної конкурентоспроможності, як за рахунок збільшення капіталу, так і за рахунок збільшення кількості та якості власних послуг.

2. Реалізація попереднього пункту можлива за рахунок злиття, поглинання і створення національних банківських холдингів. Інакше доля переважної більшості банків – поглинання іноземним банком або ліквідація. А це вже становить загрозу збереженню національної банківської системи, а відповідно й національній економічній безпеці.

3. Ураховуючи те, що сучасні українські банки, навіть за умови створення холдингів, неспроможні повноцінно конкурувати з іноземними банками, НБУ повинен проводити політику на стримання входження іноземного капіталу на ринок банківських послуг України. Наприклад, за рахунок ретельної оцінки пропонувані інвестиційні проекти, суворого підходу до рейтингової оцінки іноземних банків міжнародними рейтинговими агенціями.

4. Необхідно розробити програму стимулювання процедури злиття вітчизняних банків, зокрема зменшення податкового тягаря, полегшення юридичних процедур злиття і поглинання банків, розробка особливих економічних нормативів діяльності банків, що об'єднуються.

5. Проводити консультативно-роз'яснювальну роботу серед банків з питань аналізу доцільності об'єднання у порівнянні з ліквідацією внаслідок втрати конкурентоспроможності.

6. Незважаючи на сучасну політичну ситуацію, аналізувати можливості зі створення регіональних банківських об'єднань. Зокрема, що стосується створення та організації повноцінної діяльності регіональних фондової та валютної біржі.

Література

1. Барановский О. Рынок банковских услуг в Украине [Текст] / О. Барановский // Финансовая Украина. – 2007. – № 28. – С. 44–46.
2. Козьменко С. М. Глобалізація банківської діяльності й регіональні інтереси [Текст] / С. М. Козьменко, С. О. Горіна, О. М. Андронов // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 141–148.
3. Кіреєв О. І. Роль іноземного капіталу у розвитку міжбанківської конкуренції в Україні [Текст] / О. І. Кіреєв, О. П. Жак // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : Мрія-1, 2004. – Т. 9.
4. Хоминич И. П. Финансовая глобализация [Текст] / И. П. Хоминич // Банковские услуги. – № 8. – 2002. – С. 2–12.
5. Евстигнеев Е. Финансовая глобализация – явление и методологический инструмент [Текст] / Е. Евстигнеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 74–76.
6. Вірван Л. Глобалізація світового розвитку і слов'янські держави на початку ХХІ століття [Текст] / Л. Вірван // Банківська справа. – 2003. – № 5. – С. 76–79.
7. Черкашина К. Ф. Методичні засади забезпечення рівня капіталізації банків : дис. ... канд. екон. наук / К. Ф. Черкашина. – Суми, 2008.